

ІДЕОЛОГІЯ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМУ: ЇЇ ВИТОКИ, ГЕНЕЗА, РОЛЬ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ НІМЕЧЧИНИ (ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ)

Стаття присвячена аналізу витоків й генези німецького націонал-соціалізму. Головна увага приділяється аналізу генетичного зв'язку між цією ідейною течією і фашизмом, а також низкою консервативних концепцій, які існували в Німеччині в кінці XIX ст- на початку XX ст (зокрема, пангерманізмом)

Ключові слова: Націонал-соціалізм, ідеологія, фашизм.

Статья посвящена анализу истоков и генезиса германского национал- социализма. Главное влияние уделяется анализу генетической связи между этим идейным течением и фашизмом, а также рядом консервативных концепций которые существовали в Германии в конце XIX - начало XX в. (в частности, пангерманизма)

Ключевые слова: Национал-социализм, идеология, фашизм.

This article analyzes the origins and genesis of German National Socialism. A major impact on the analysis of the genetic relationship between this ideological trend and fascism, and a number of conservative concepts that existed in Germany in the late XIX - early XX century. (in the above privacy Pan-German)

Key words: National socialism, the ideology of fascism.

Постановка проблеми. Дослідження обставин зародження і розвитку в Німеччині націонал-соціалістичного руху, його цілей, тактичних і стратегічних завдань є актуальним насамперед з огляду на зростання в загальносвітовому масштабі ролі правих політичних сил і ідеологій. Врахування подібного досвіду минулого може, на мою думку, запобігти появі і розвитку нових глибоких внутрішньополітичних і міжнародних конфліктів, замішаних на расизмі, ксенофобії, системному ігноруванні громадянських прав і свобод.

Аналіз актуальних досліджень. Історіографія даної проблеми включає цілу низку праць вітчизняних і зарубіжних авторів (І.Біск, О.Ватлін, О.Галкін, Е.Гумбель, О.Данн, Л.Корнєва, Г.Крейг, Г. Мазер, М. Мертес, О. Патрушев, В. Раушер, І.Фест, У.Ширер) [1-13]. В них досить детально розглядаються різні аспекти політичної та соціально-економічної еволюції Німеччини в кінці XIX-XX ст., тобто саме в той період, коли відбувається зародження і розвиток націонал-соціалістичної ідеології. Проте окремі аспекти обраної нами теми (питання політичного розвитку націонал-соціалізму, його цілей і причин соціального успіху та ін.), а також – низка пов'язаних із цим історичних фактів, подій і процесів, не знайшли достатнього відображення в роботах вітчизняних і закордонних авторів. Зокрема, на мою думку, необхідно об'єктивно розглянути чинники й механізми зростання популярності партії націонал-соціалістів, показати динаміку перетворення НСДАП на найбільш потужну політичну силу Німеччини (в т. ч. шляхом проведення порівняльно- статистичного аналізу представництва націонал-соціалістів у рейхстазі.

Метою даної статті є аналіз перебігу зародження й розвитку націонал-соціалістичної ідеології і пов'язаного з нею політичного руху в Німеччині.

Викладення основного матеріалу. Попри добре висвітлення теми націонал-соціалізму в німецькій історіографії, вона аж до теперішнього часу продовжує посідати далеко не останнє місце в сюжетах з новітньої історії. І це не дивно. Адже наукове вивчення націонал-соціалістичної тематики тісно переплітається з політичним життям і усвідомленням історичного минулого як в розділеній, так і в об'єднаній Німеччині. З одного боку, націонал-соціалізм залишається об'єктом історичного дослідження, але з іншого – був і є потужним чинником прагнення німців до подолання помилок минулого і створення нової демократичної Німеччини [1, с.53]. Нацистські ідеологи докладали чимало зусиль аби переконати, що їх світогляд ніби-то є природнім спадкоємцем всього

того піднесеного і високоідейного, що існувало в інтелектуальному житті Німеччині впродовж її тривалої історії. З таким твердженням звичайно ж важко погодитися. Але водночас не можна стверджувати, що німецький націонал-соціалізм виникає на цілком порожньому місці. Насамперед впадає в очі прямий генетичний зв'язок між ним і пангерманським шовінізмом, що активно поширюється в 1880-90-х рр. як ідейне вираження імперських амбіцій німецької буржуазії, її прагнення до світового панування. Три основні ідеї, що й визначали духовну сутність пангерманізму - панівне становище Німеччини в континентальній Європі; об'єднання всіх осіб, які розмовляють німецькою мовою в рамках Німецької імперії і розширення її колоніальних володінь - були прийняті на озброєння нацизмом без істотних корективів. Ось ці теорії й дали один з найпотужніших поштовхів до формування ідейних основ націонал-соціалізму: дотримання чистоти раси, її охорона, почуття вищості німців над іншими народами. На цьому ґрунті й виникає націонал-соціалізм - німецький різновид фашизму, заснований на теорії переваги біологічно «обраної» раси, а також аналогічні йому ідейні течії [6].

Не менш дискусійним залишається питання про механізми перетворення німецького фашизму – спочатку цілком маргінального явища - на потужний суспільно-політичний чинник, який спирається на широку соціальну базу. На це, зокрема, звернув увагу один з чільних дослідників цієї проблематики - російський історик і соціолог А. Галкін. «Питання про соціальні функції, в тому числі про масову базу фашизму, викликає донині запеклі суперечки. Причина цього є двоякою. Важливу роль безумовно відіграє політична сторона справи. Встановлення соціальної суті фашизму рівнозначно виявленню історичної відповідальності тих чи інших суспільних груп за його виникнення і прихід до влади. Не менше значення втім має і наукова сторона проблеми. Адже фашизм це складний і суперечливий феномен доби кризи капіталістичного суспільства в ХХ ст. Тому й сам він, відбиваючи специфіку цього розвитку, є далеко не однорідним, а для його впливів є характерні як підйоми, так і спади. Звідси - нагальна необхідність всебічного і ретельного розгляду досліджуваного феномена» [10, с. 3]. За своєю етимологією слово "фашизм" має цілком невинне значення. Воно походить від латинського "fascio" - "пучок лози". Римські ліктори, які супроводжували консулів або преторів (римських магістратів), в якості знака їхньої влади несли пучок лози або різок на плечі в межах міста, а на виїзді в цей пучок вкладали топір. Отже, сам термін "фашизм" аж ніяк не означає нічого шкідливого і перекладається з італійської цілком невинно - лише як "єдність". Спочатку він використовувався як самоназва одного з напрямків правого руху в Італії, який очолював Беніто Муссоліні. Але, вже у 1920-ті рр. противники фашизму починають поширювати цей термін на інші праві, авторитарні, тоталітарні і націоналістичні режими й політичні групи (в тому числі – і на німецький націонал-соціалізм). «Фашизм» - це форма правління та радикальна авторитарна імперіалістична націоналістична ідеологія, характерними ознаками якої є сильний культ особи, мілітаризм, тоталітаризм, імперіалізм та ідея постійної війни та панування [3, с. 73-86].

Чим же в такому разі «фашизм» відрізняється від «нацизму»? Останній, на нашу думку, є більш агресивною і негативною формою націоналізму. Нацизм включає в себе вже не тільки неприязне ставлення до інших націй, але й спирається на ідею національної переваги. Нацизм може виявлятися і в такій формі, як неприязне ставлення до іншого націоналізму. На прикладі це підтверджується націоналістичною піснею "Deutschland Uber Alles" ("Німеччина понад усе") яка була написана ще в ХІХ ст., коли німці, будучи політично роз'єднаними, прагнули до створення єдиної Німецької держави.

Націонал-соціалістична робітничка партія була спочатку лише однією (до того ж аж ніяк не провідною) з-поміж численних груп німецьких фашистів і інших прихильників ультраправих ідей. «Розмаїття всіх цих туристичних клубів, трудових товариств, спортивних гуртків, полкових об'єднань, стрілецьких товариств, спілок воїнів та офіцерів, організацій народного, національного, військового відродження справляє враження повного хаосу – зазначав свого часу німецький юрист Е. Гумбель, автор дослідження про

фашистський рух Німеччини початку 1920-х рр. Було б не вірно думати, що всі ці союзи дійсно існують незалежно один від одного. Найчастіше один з них є похідним від іншого; гуртки, маючи абсолютно різні імена, можуть виявитися однією і тією ж організацією, оскільки одні й ті ж люди зазвичай є членами цілої низки спілок. Дійсний активний склад цих таємних організацій не перевищує 200 тис. членів». [12, с. 20] Хоча між керівництвом окремих ультраправих груп йшла гостра боротьба за лідерство, вожді нацистів ще визнавали авторитет ідеологів «фелькише» і «консервативної революції» (як варіанту «консервативного соціалізму»). Скажімо, на початку 1922 р. Адольф Гітлер заявив одному з «консервативно-революційних» теоретиків А. Меллеру ван ден Бруку: «У вас є все, що немає у мене. Ви розробляєте духовну зброю для Німеччини. Я ж є лише барабанщиком і збирачем, давайте працювати разом». Гітлерівці блокувалися з іншими правими радикальними спілками - «Оберланд» і «Імперський прапор», вступали в об'єднаний «Німецький бойовий союз». Але «скромність» нацистів тривала недовго. Дуже скоро НСДАП вже виступила в роль головного претендента на владу в німецькій державі.

З приходом А. Гітлера до влади мало хто був здатний тверезо оцінити його можливості. Невдалий політичний дебют у листопаді 1923 р. перетворив його на загальне посміховисько. У самих дефініціях - «пивний путч», «мюнхенський політичний карнавал», «оперетковий переворот», «дешевий вестерн» - відбилосся зневажливе ставлення сучасників до цієї події і його героя. Навіть після вересневих виборів 1930 р., коли Націонал-соціалістична робітничая партія стала важливим чинником політичного життя Німеччини, А. Гітлера й надалі сприймали іронічно, крізь призму мюнхенського фарсу. Італійський літератор К. Малапарте стверджував «В дійсності, Гітлер – це не більше, аніж карикатура на Муссоліні». Проте в подальшому на зміну таким уявленням приходять інша крайність: з карикатурного персонажа Гітлер перетворюється на втілення якоїсь надлюдської сатанинської сили, не підвладної поясненню з позицій здорового глузду і науковому аналізу. Жахливі злочини Гітлера і титанічні зусилля, які були докладені для того, аби розтрощити його імперію, не залишали місця для недооцінки [4, с. 43-48]. Знаменитий німецький історик Фрідріх Майнеке вважав, що «справу Гітлера слід вважати проривом сатанинського принципу в світову історію»

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна констатувати, що фашизм в Німеччині ґрунтувався на націоналістичній, расистській демагогії, яка набула рангу офіційної ідеології. Ця одна з крайніх форм тоталітаризму насамперед характеризується пануванням націоналістичної ідеології, уявленнями про перевагу однієї нації над іншими та граничною агресивністю. Фашизм має витоки, "прикладні для наслідування" у далекому минулому. Саме тому нацистські ідеологи наполегливо намагалися створити враження, ніби їх світогляд є законним спадкоємцем всього піднесеного й високоідейного, що існувало в інтелектуальному житті Німеччині протягом її історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биск И.Я. История повседневной жизни населения в Веймарской республике / И.Я.Биск - Иваново, 1990.
 2. Ватлин А.Ю. Германия в XX веке /А.Ю. Ватлин - М., 2002.
 3. Галкин А.А. Германский фашизм /А.А. Галкин - М., 1989.
 4. Гумбель Э. Змовники. До історії німецьких націоналістичних спілок / Э. Гумбель - Л., 1925.
 5. Данн О. Нации и национализм в Германии / О. Данн 1770-1990. - М., 2004.
 6. Корнева Л.Н. Германский фашизм: немецкие историки в поисках объяснения феномена национал-социализма (1945-90-е годы) / Л.Н. Корнева - Кемерово, 1998.
 7. Крейг Г. Немцы / Г.Крейг - М., 1999.
 8. Мазер Г.Адольф Гитлер: Легенда, миф, реальность/ Г.Мазер - Ростов–на-Дону, 1998.
 9. Мертес М.Немецкие вопросы - европейские ответы / М. Мертес - М.,2001.
 10. Патрушев А.И.Консервативные тенденции в современной западногерманской буржуазной исторической науке / А.И. Патрушев// Новая и новейшая история. - 1988. - №1.
 11. Раушер В. Гинденбург. Фельдмаршал и президент/ В. Раушер - М., 2003.
 12. Фест И. Адольф Гитлер. - Т.1-3. - Пермь, 1993.
- Ширер У. Взлет и падение Третьего рейха. - В 2 т. - М., 1991.